

Przestawka

Autor: Halina Karaś

Przestawka (inaczej metateza) to przestawianie kolejności głosek w sylabie. Mianem tym określa się głównie historyczny proces przestawki spółgłosek płynnych, tj. r, l w pozycji po o (← □), e, który dokonał się w okresie rozpadu wspólnoty prasłowiańskiej (VIII-IX w.) pod wpływem tendencji do otwierania sylab, tzn. kończenia ich samogłoską (tzw. prawo sylaby otwartej), i dał w trzech odłamach Słowiańszczyzny różne rezultaty. W języku ogólnopolskim na miejscu psł. grup orT, olT (T oznacza jakąkolwiek spółgłoskę) w nagłosie mamy grupy raT, łaT (pod dawną intonacją rosnącą dodatkowe wzdłużenie samogłoski): ramię, łakomy, lub roT, łoT (pod dawną intonacją opadającą) obocznie do róT, łóT ze względu na późniejsze procesy fonetyczne: rola, równy, łokieć, łódź. W śródgłosie przestawka oraz późniejsze zmiany fonetyczne spowodowały powstanie grup TroT//TróT, TłoT//TłóT, TrzeT//TrzoT//TrzóT, TleT//Tlót: broda, mróz, złoto, włóczyć, brzeg, brzoza, brzózka, mleko, plon. W → dialektach polskich rezultaty tej dawnej przestawki są takie same jak w języku ogp. Ślady grupy TorT bez przestawki zachowały się w nazwach miejscowych na całym niemal obszarze Polski: Karwowo (w okolicach Łomży, Sochaczewa, Płocka), Gardno (w okolicach Radomia), Wyszegard itd. W gwarach ludowych Małopolski środkowej można natomiast obserwować przestawkę w grupie śr, źr i kt, por. urzić, porzić oraz tko, tkóry (zob. Grupa spółgłoskowa kt, Grupy spółgłoskowe kontynuujące psł. *sr’, *zr’), a także w wielu gwarach Polski w pojedynczych wyrazach, zwłaszcza pochodzenia obcego, np. druzslak // durślok = durszlak, korcipka = kocierpka ‘korczyzna’. Rzadka jest przestawka w wygłosowej grupie spółgłoskowej, np. móld sie = módl się, a także przestawka międzysylabowa, np. parszpót, kralnet, korowłótek = paszport, klarnet, kołowrotek.